

prevoditeljicâ, čiji se rad prečesto zaboravlja, a koje su zapravo obavile posao približavanja hrvatske književnosti njemačkoj javnosti. No, previsoka cijena knjige zasigurno će udaljiti mnogog zainteresiranog čitatelja od ovoga kapitalnog djela povijesti hrvatske književnosti na njemačkom jeziku ...

Frano PRCELA OP

Ekkehard KRAFT, *Moskaus griechisches Jahrhundert. Russisch-griechische Beziehungen und metabyzantinischer Einfluß 1619–1694.* (= Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa, Bd. 43.) Stuttgart 1995., 223 str.

Ova studija o »Moskovskom grčkom stoljeću« bavi se rusko-grčkim odnosima, odnosno svekolikim bizantinskim utjecajem na (ne samo crkvene) prilike u Rusiji u 17. stoljeću. Autor ograničava taj vremenski okvir na razdoblje od 1619. do 1694. godine. Povod za početak nalazi u ponovnom uspostavljanju grčko-ruskih odnosa 1619. kada u posjet Rusiji dolazi jeruzalemski patrijarh *Theofanisa* da bi ustoličio novog moskovskog patrijarha, *Filareta Nikitiča* (oca mladog cara *Mihajla Fedoroviča* – 1613.–1645.), a kraj grčkog utjecaja u 17. stoljeću *Kraft* vidi upravo u činjenici da su utemeljitelji Grčko-slavenske akademije u Moskvi, braća *Ioannikos* i *Sofronios Lichudis*, 1694. godine *moral* protiv svoje volje napustiti Rusiju.

Ova monografija je zapravo disertacija koja je predana na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Münsteru 1991. (kod prof. Franka Kämpfera), a podijeljena je na četiri poglavlja.

U uvodnom dijelu autor sažima dosadašnje rezultate istraživanja ove tematike (str. 10–21), pri čemu izričito naglašava kako ovaj rad ne počiva na istraživanjima arhivske građe, za što navodi dva razloga: a) poteškoće u dobivanju pristupa arhivskoj građi koja se (uglavnom) nalazi u Rusiji (rad je naime većim dijelom nastao prije pada *željezne zavjese*) i drugdje; b) opsežnost materijala odnosno same tematike, što »čak ne bi bilo moguće obaviti u sklopu životnog djela« (19, 20).

Autor nadalje dodaje kako je istraživanje ove tematike dostiglo takav stupanj da je moguće (i potrebno) učiniti opći prikaz, što on i čini u vidu (uglavnom) kratke sistematske sinteze. Dakle, ova studija obećava i izvjesni »putokaz« kako u smislu vrednovanja do sada učinjenoga tako i prijedloga u kojem smjeru valja dalje istraživati – što je vrlo smion pothvat.

Prvo poglavlje »Grci pod turskom vlašću« (22–34) počinje sažetim opisom pravne i opće situacije Ekumenskog patrijarhata, odnosno financijskim i obrazovnim položajem Grka, a završava prikazom općeg stanja u Turskom carstvu u 17. stoljeću.

U *drugom* poglavlju »Susretanje Grka i Rusa u 17. stoljeću« (35–55) autor ponajprije opisuje tipologiju kontakata (bit kontakata i grupa, koje su u njima sudjelovale), koji su većim dijelom bili »jednosmjerna ulica« – naime, većina kontakata se odvijala tako da su Grci dolazili u Rusiju i tražili financijsku i političku potporu za »ugroženo Pravoslavlje«. Pritom je često dolazilo do zlouporabe »misije« u Moskvu, jer je ona u međuvremenu postala mjesto vrlo aktivne grčke emigracije. Autor između ostalog opisuje i rute njihovih

putovanja do »jedine slobodne pravoslavne [i slavenske] zemlje«, zatim mišljenje Rusa o Grcima, i obrnuto.

U *trećem* poglavlju »Politički aspekt grčko-ruskih odnosa« (56–103) autor prikazuje političku suradnju Grka i Rusa koja je, pošavši od nadanja Grka da će ih Rusi osloboditi nakon pada Carigrada, doživjela preokret kada je došlo do političke suradnje između Rusa i Turaka (protiv Poljske – Litve, odnosno, protiv katolicizma), da bi se 30-ih i 40-ih godina vratila u svoje prvobitno stanje, u protuosmanlijski savez. Grci su na svekolike načine – često mijenjajući svoje političke opcije – pokušavali uputiti Ruse na svoje teško stanje, a time i »pradomovinu« pravoslavlja: nastojanjem da se Ukrajina ujedini s Moskvom u vidu jačanja rusko-pravoslavne strane, pišući spise (memorandume) u kojima se osobito upućuje na »posebnu misiju ruskoga cara« u sklopu pravoslavlja, a da bi došli do svojega cilja nisu se sustezali iste potkrijepiti proročanstvima. No, Rusi se na širem vojno-političkom planu suzdržano otvaraju grčkim željama, a vojno postaju aktivni tek krajem stoljeća kada dolazi do rusko-turskog rata (1677.–1681.). U zadnjem dijelu ovoga poglavlja autor prikazuje ruskoga cara kao ekumenskoga vladara, interpretirajući njemu pridavane titule, navodeći da se u njemu vidjelo »novog Konstantina«, a u Moskvi (privremeni) novi *Konstantinograd* (Carigrad).

Posljednje a ujedno i najopširnije *četvrto* poglavlje »Crkva i kultura« (104–183) ima četiri tematske okosnice: »greciziranje« ruske Crkve, razilaženje između patrijarha *Nikona* i cara *Alekseja Mihajloviča*, raspravljanje između grčke i latinske struje i na kraju pitanje školstva.

Pitanje potrebe ispravljanja crkvenih knjiga (što je, naravno, imalo za posljedicu ne samo promjene u liturgijskom obredu nego i revidiranje pastoralno-teoloških – često kontroverznih – stajališta) izazvalo je mnoge nesporazume i osude, da bi kulminiralo u raspravi između patrijarha *Nikona* i cara *Alekseja*. Grci su (naravno) bili inicijatori liturgijsko-pastoralnog reguliranja ruske Crkve po »grčkoj mjeri«, no patrijarh *Nikon* je to kasnije angažirano prihvatio kao vlastiti projekt. Sve je to dovelo do Sinode (1666.–1667.) na kojoj je *Nikon* bio osuđen i razriješen službe. Ta je odluka bila dalekosežna ne samo zbog toga što je donesena u korist cara, nego i stoga što ga je postavila iznad Crkve, a imala je za posljedicu i to da se car sve više okretao prema Zapadu. Sama se rasprava između grčke i latinske struje u Moskvi usredotočila oko pitanja trenutka pretvorbe euharistijskih darova.

Studija završava »Grčkim stoljećem u Moskvi« – projektom koji je čitavo vrijeme bio temom, naime pitanjem osnivanja prve visoke škole u Moskvi, u kojoj osim škola za elementarnu, osnovnu izobrazbu, nije postojala neka viša škola. Akademija je osnovana 1687. godine, no njezin je vijek trajao svega nekoliko godina (do 1694.). Tada naime, zbog ljubavne afere sina *Ioannikiosa Lichudisa* s kćeri careva dvorskog konjušara dolazi do protjerivanja braće *Lichudis*, a to je ujedno i kraj akademije odnosno grčkog utjecaja u Rusiji u 17. stoljeću.

Uz zaključno razmišljanje publikacija sadržava vrlo opširan popis literature (188–213), u kojemu prevladavaju studije i spisi na ruskome jeziku, s izrazito velikim brojem konzultirane literature na više drugih jezika, što valja posebno istaknuti i pohvaliti na ovome mjestu. Publikacija sadržava i glosar teško prevodivih pojmova (214–216) i, na kraju,

popis osobnih imena (217–223), što je vrlo korisno i olakšavajuće pri studiju ove nadasve kompleksne tematike.

Hrvatskog čitatelja će zasigurno zanimati postoje li u ovoj studiji izvjesne veze s našim prostorima. Autor doista u nekoliko navrata spominje dominikance *Benjamina* i *Jurja Križanića* (koji nisu *Dominikanermönche*, dominikanski monasi!), ili Ivana Gundulića, kao i makedonske ili srpske biskupe koji su službovali u Rusiji u 17. stoljeću. Stoga bi bilo nadasve korisno i instruktivno da je autor barem jedno potpoglavlje odlučio posvetiti ulozi i/ili utjecaju južnih Slavena u Moskvi 17. stoljeća, iako se studija eksplicitno bavi »Moskovskim grčkim stoljećem«. To nipošto ne bi odudaralo od postavljene teme ili pak umanjilo vrijednost ove vrijedne studije – dapače. Naime, dominikanac *J. Križanić* je itekako bio (ne samo državno- nego i crkveno/ekumensko/-politički) konkretan u vezi skidanja osmanlijskog jarma (kao uostalom i *M. Orbini* ili *V. Pribojević*), a ne samo *I. Gundulić* u svojem *Osmanu*, kojega autor izričito navodi; s tim u svezi jasne su i Križanićeve predodžbe o ulozi Moskve, odnosno Bizanta. Stoga je u tom kontekstu neprihvatljivo ispuštanje njegova »Memoranduma« iz 1641. godine, koji se – ako ništa drugo – mogao barem sporadično spomenuti.

Želimo također spomenuti da se kod bilježaka, a i kod popisa literature i imenâ, premalo pazilo na preglednost tako da čitatelj ima priličnih poteškoća u snalaženju odnosno pronalaženju željenoga pojma budući da je tekst isuviše kompjutorski komprimiran. Osim toga, autor u više navrata olako odbacuje ili omalovažava, ne samo uglavnom kraće pojedinačne studije na ovu temu¹ – iz djelomično pretjerane samouvjerenosti u svoj znanstveni rad – što (nažalost!) itekako umanjuje vrijednost ove nadasve zanimljive, korisne i gotovo u novinarskom stilu (u pozitivnom smislu) pisane studije.

Frano PRCELA OP

Gerhard NEWEKLOWSKY, *Die bosnisch-herzegowinischen Muslime. Geschichte – Bräuche – Alltagskultur.* (= Österreichisch-bosnische Beziehungen, Bd. 1) [Unter Mitarbeit von Besim Ibišević und Žarko Bebić] Wieser Verlag, Klagenfurt – Salzburg 1996., 210. str.

Suzbijanje bojazni pred islamskim fundamentalizmom bosansko-hercegovačke provenijencije jest zasigurno jedan od razloga objavljivanja publikacije *Die bosnisch-herzegowinischen Muslime. Geschichte, Bräuche, Alltagskultur* (hrv. Bosansko-hercegovački Muslimani. Povijest, običaji i kultura svakodnevice), rad Gerharda Neweklowskog, profesora slavistike na veleučilištu u Klagenfurtu. Naime, riječ je o prvoj knjizi popularno-znanstvenog niza *Österreichisch-bosnische Beziehungen* (hrv.: Austrijsko-bosanske veze), u kojem se – prema riječima prireditelja – planira više svezaka.

Knjiga ima dva dijela. Prvi dio obrađuje *Povijest Bosne i Hercegovine*.

¹ S tim u svezi, nekolicinu primjedbi iznio je Gerhard Podskalsky u prikazu ove knjige u: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 45 (1997), 114-115. Glede tzv. »tehničkih« propusta, želimo još samo primijetiti da na str. 27. u bilješci 20 nedostaje kraj rečenice.